

תוכן העניינים

ט	תודות
1	מבוא
	חלק ראשון: מידידות לפטרונות, 1962–1958
19	פרק ראשון: יחסי ישראל–צרפת בעשור הראשון התחלה קשה (1948–1949) 19 ניצנים של ידידות (1950–1954) 25 ברית בלתי כתובה (1955–1957) 29
43	פרק שני: תחומי שיתוף הפעולה המשך שיתוף הפעולה הצבאי והמדיני בין צרפת וישראל 43 ההסברים לתמיכת צרפת בישראל בשנים 1962–1958 50
62	פרק שלישי: צרפת משנה את כללי המשחק – הפרשיות הכלכליות מלווה צינור הנפט 62 פרשת מכלית הנפט 64 המכרו על נמל אשדוד 69 פרשת רנו 71
82	פרק רביעי: הצרפתים מנסים לפייס את נאצר הסכם התרבות 84 פרשת אינגה טופט 91 ועדת הפיוס ומלווה התעלה 93
103	פרק חמישי: הנסיגה הצרפתית מהסיוע הגרעיני לישראל מטרות מתפצלות: המרדף הצרפתי והישראלי אחר הפצצה 105 ישראל נאבקת ברוע הגזרה 112

חלק שני: מסדקים לשבר, 1962–1967

- 123 פרק שישי: השינוי במדיניות החוץ של דה גול
הפנייה לעולם השלישי 123
צמיחתה של הברית (אנטנט) עם הסובייטים 128
- 135 פרק שביעי: השינוי בגישה של צרפת למצרים
יחסים קרירים 137
תחילתו של שינוי 139
- 145 פרק שמיני: התערעורתה של המדיניות הדואלית
מניעי המדיניות הדואלית ועיקריה 145
השיבה לעולם הערבי 149
הסתלקותו של דה גול מ'הושע' 152
תקריות הגבול ועמדתה הניטרלית של צרפת 157
השינוי בתדמיתה של ישראל 165
- 173 פרק תשיעי: יחסי ישראל–צרפת ומשבר מאי–יוני 1967
הסיבות למשבר היחסים 174
כישלונה של הגישה המרובעת 177
ימים של משבר 184
הסרבנות הסובייטית לוועידה המרובעת והטלת האמברגו 195
- 204 פרק עשירי: סופה של ידידות
התפנית הצרפתית 204
השבר 215
- 226 סיכום
- 237 רשימת המקורות
- 251 מפתח העניינים והשמות

מבוא

הספר 'סופה של ידידות מופלאה' עוסק ביחסי ישראל-צרפת בשנים 1958-1967, שהן רוב תקופת שלטונו של שארל דה גול (De Gaulle) בכהונתו השנייה, תחילה כראש ממשלה ומאוחר יותר כנשיא צרפת. ישנם נושאים שרק חקירה מעמיקה תפיק מהם חומרים לסיפור מרתק; ואחרים – די להציג את העובדות הפשוטות שלהם, אפילו אלו המצויות מעל פני השטח וחשופות לעין כול, כדי לעורר עניין רב. דומני שפרשת יחסיהן של צרפת וישראל שייכת במובהק לסוג השני. ניתן למצוא בה את כל המרכיבים שהנם ערובה לסיפור מרתק: ידידות אמיצה המתדרדרת ונעכרת; תככים ומזימות; מפגשי צמרת ומחוות דרמטיות; ולבסוף – התנגשות. אולם המרכיב המעניין ביותר הוא המסתורין האופף מסכת יחסים זו. ניתן להציג את התעלומה כך: ב־1958 עלה לכס השלטון בצרפת נשיא שנחשב לידיד ישראל. הדבר התרחש בתקופה של ירח דבש ביחסי צרפת וישראל. הממסדים הביטחוניים של שתי המדינות קיימו ביניהם יחסים אינטימיים ושיתוף פעולה הדוק התנהל בין כל דרגי הממשל, הצבא וקהילות המודיעין של שתי המדינות. גם אהדת הרחוב הצרפתי לישראל, ואהדת הרחוב הישראלי לצרפת, לא נפלו מהאדהה ההדדית שהפגינו מדינאים, פקידים בכירים וגנרלים. הציבור הצרפתי גילה הערצה למפעלה של מדינת ישראל הקטנה; והציבור הישראלי היה אחוז בהתלהבות פרנקופילית. קשה היה להאמין שיחול שינוי לרעה ביחסי שתי המדינות. רק מעטים הזהירו מפני התרחשות זו, אך התברר שדווקא רואי שחורות אלה חזו את העתיד נכוחה. כיצד קרה הדבר? בכך עוסק הספר.

ב־13 במאי 1958 עלה המון מקרב הפייה־נואר (pieds noirs), האוכלוסייה האירופית באלג'יריה, על משכן המושל בעיר אלג'יר וכבש אותו בסערה. ממרפסת בית המושל קראו הפושטים לצבא הצרפתי המוצב באלג'יריה לנקוט פעולה על מנת להבטיח שאלג'יריה תישאר חלק מצרפת. מאז סוף 1954 השתוללה באלג'יריה מלחמה אכזרית בין המורדים המוסלמים, שנאבקו להשגת עצמאות לארצם, ובין הצבא הצרפתי שביקש להותיר את אלג'יריה כחלק מהרפובליקה הצרפתית. בצבא ובקרב האוכלוסייה האירופית באלג'יריה

הייתה טינה כלפי השלטון הרופס בפריז, שנתפס כהססן וחסר כישרון בדיכוי המרד.

מאז נובמבר 1957 שלטה בצרפת ממשלת מעבר, ואף אחד מהמועמדים למשרת ראש הממשלה לא הצליח לזכות באמונו של בית הנבחרים. השיתוק והחולשה שהקרינה פריז עודדו את הפייחה-נואר לקחת את גורלם בידם. כשהתברר שהמועמד לראשות הממשלה בצרפת הוא פייר פלמלין (Pflimlin), שנתפס כמי שנכון לשאת ולתת עם המורדים האלגיריים, התלקחה אש המרד בעיר אלג'יר. הפייחה-נואר שכנעו את מפקד הצבא באלג'יריה, גנרל ראול סלאן (Salan), להקים ועדה לשלום הציבור ולשלוח לנשיא הרפובליקה, רנה קוטי (Coty), שגר בהול שקרא לו 'לפנות לפוסק לאומי ולבקשו להקים ממשלה לשלום הציבור. רק קריאה לשמור על השקט מצד סמכות עליונה זו יהיה בכוחה להחזיר את המצב לקדמותו'.¹ לא היה ספק מי הוא אותו 'פוסק לאומי' ו'סמכות עליונה' – מאז 1946 ישב גנרל שארל דה גול, מנהיגה של צרפת החופשית בזמן מלחמת העולם השנייה ומי שנחשב לגואלה של צרפת, בגלות מרצון בכפר הקטן קולומבה דה דו אגליז (Colombey-les-Deux-Eglises), מרחק שעות נסיעה ספורות מפריז.

דה גול בו למשטר המפלגות של הרפובליקה הרביעית, שקם אחרי מלחמת העולם השנייה, ולא רצה לקחת בו חלק. הוא חשש שעיסוק בפוליטיקה הקטנה תגמד את תדמיתו הציבורית ותעקר את סמכותו. הוא נשאר ספון בביתו וחיכה בסבלנות להתפתחויות, שיובילו את הצרפתים לקרוא לו לחזור ולהציל את הרפובליקה! והנה עתה קרה הדבר. אולם דה גול לא הזדרז להיענות לקריאה. ב־19 במאי 1958 הוא הכריז אמנם, במסיבת עיתונאים דרמטית בארמון אורסיי (d'Orsay), שהוא נכון לחזור ולקחת על עצמו את תפקיד ראש הממשלה, אך גם ביקש לעצמו סמכויות לשעת חירום והבהיר שלא יסכים לקבל את השלטון אלא בדרך חוקית ובאישור בית הנבחרים. הוא גם סירב לגנות את פעולות הצבא באלג'יריה. הרפובליקה הרביעית לא מיהרה להיענות לתביעותיו של דה גול. אולם בינתיים התרחשו התפתחויות דרמטיות: יחידות צבא צרפת השתלטו על קורסיקה, ובפריז נפוצו שמועות שבכל רגע עלולות יחידות צנחנים לכבוש את הבירה – היו פריזאים שסברו כי הדבר כבר מתרחש בפועל. ראש הממשלה פלמלין שקל למגר את המרד בכוח, אולם לא היה בטוח אילו מיחידות הצבא עדיין עומדות לצד הממשלה האזרחית. צרפת הייתה על סף מלחמת אזרחים, בדומה לספרד עשרים שנה קודם לכן, אולם גורלה היה אחר. בסוף מאי 1958 החליט הנשיא קוטי לקבל

את תנאיו של דה גול, וקרא לו לחזור להגה השלטון על מנת למנוע את האסון המתגשגש על צרפת.

הגנרל בן ה־67 נענה לקריאה, וב־1 ביוני קיבל מינויו של דה גול כראש ממשלה את אישורו של בית הנבחרים, לקול צעקות המחאה של השמאל הקיצוני. היה זה מעין פוטש בכסות לגלית, שהביא את דה גול בחזרה להגה השלטון בפריז. עידן חדש החל. כניסתו של גנרל דה גול לתפקיד ראש הממשלה ב־1958 לא הייתה עוד שלב בחילופי הממשלות התכופים בתקופת הרפובליקה הרביעית – 19 ממשלות ב־12 השנים שמאז 1946. חזרתו לשלטון הייתה דרמטיות, והיה ברור שהיא מסמנת את קצו של הממשל שלא הצליח להתמודד עם האתגרים שהציבה המלחמה באלג'יריה. ואכן בספטמבר 1958 אושרה במשאל עם חוקה חדשה לצרפת, והוקמה הרפובליקה החמישית.

בישראל הבינו שלהתפתחות הפוליטית החדשה עשויה להיות השפעה על מדיניות החוץ של צרפת ועל מדיניותה כלפי ישראל. מאז פרוץ המרד באלג'יריה, וביתר שאת מאז מלחמת סואץ (אוקטובר–נובמבר 1956), נמצאו ישראל וצרפת במעין ברית בלתי־פורמלית. צרפת הגישה לישראל סיוע רב בתחום הביטחוני וסיפקה לה עזרה מדינית וכלכלית. גולת הכותרת של המחויבות הצרפתית כלפי ישראל הייתה הסכמתן של ממשלותיה האחרונות של הרפובליקה הרביעית לסייע לישראל בפיתוח פרויקט הגרעין שלה. והנה, זמן קצר לאחר שהברית הצרפתית–הישראלית החלה לפרוח, חל שינוי במשטר הצרפתי. אין פלא שהדבר היה מקור לדאגה בירושלים וברחוב הישראלי. בימים הראשונים של יוני 1958 התמלאה העיתונות בארץ בידיעות, כתבות ומאמרים על ההתפתחויות הפוליטיות בצרפת והשפעתן האפשרית על היחסים עם ישראל. חששם של הישראלים נבע ממאפייני המשטר החדש ומההשלכות השליליות שעשויות להיות להם על יחסי שתי המדינות. ראשית, דה גול השתייך למחנה הלאומי הימני בצרפת, ואילו יחסי הקרבה ההדוקים שכוננה ישראל עם צרפת נעשו עם מפלגות השמאל. הימין לא היה מוכר דיו לציבור הישראלי. נוסף על כך ייצג הימין מגזרים שלא אהדו את ישראל, כמו התעשיינים ואילי ההון ששאפו לחדש את הקשרים עם העולם הערבי, ומגזרים שהיו להם אינטרסים בשווקים הערביים, למשל התעשיות שהיו תלויות בנפט העיראקי או בכותנה המצרית. שנית, על סמך תפיסותיו של דה גול ותקופת שלטונו הקודמת בצרפת בשנים 1944–1946, היה ברור שסגנון שלטונו יהיה שונה לחלוטין מזה של הרפובליקה הרביעית: הפרלמנט יאבד מכוחו ומשרדי הממשלה, בעיקר משרד ההגנה, לא יהיו עצמאיים כפי שהיו עד כה. הדבר ימנע מישראל שימוש בבסיסי כוח שבהם השתמשה בהצלחה בעבר, ושוב לא ניתן יהיה להסתמך על רצונם הטוב של אנשי מפתח כדי להשיג מחוות

וויתורים בדרכים לא פורמליות. שלישית, היה ברור שדה גול ישאף ליחסים תקינים עם העולם הערבי, כחלק טבעי של 'מדיניות הגדולה' (politics of grandeur) של צרפת, והדבר עלול לבוא על חשבון ישראל, לפחות בכל הקשור לממד הפומבי של היחסים בין שתי המדינות. כמו כן, במשרד החוץ הישראלי העריכו שדה גול יבקש לקשור אליו את מדינות אפריקה, כולל אלג'יריה, בקשר פדרטיבי והגשמת הדבר תותנה במדיניות נוחה יותר כלפי הערבים.² לבסוף, הטריד את ישראל מינויו המפתיע של מוריס קוב דה מורוויל (de Murville) לתפקיד שר החוץ. דה מורוויל צמח במערכת המנהלית הצרפתית והיה במידה רבה תעלומה לידם של אנשי משרד החוץ הישראלי. הוא נודע כאדם קר מזג, אנגלוסקסי באופיו ובהלכותיו, והדבר נתפס כגורם מפריע שכן הדיפלומטיה הישראלית העניקה משקל לממד הסנטימנטלי ביצירת רצון טוב כלפי ישראל בצרפת. יתר על כן, דה מורוויל שירת בעבר כשגריר צרפת בקהיר ופעל לשיפור הקשרים בין צרפת ומצרים. אולם לקראת תום כהונתו במצרים הוא הסתכסך עם נשיא מצרים, גאמל עבד אל נאצר, ובעת כהונתו כשגריר צרפת בווינגטון הוא אף שיתף פעולה עם ישראל. למרות זאת הוא נחשד כמי שעשוי לדחוף לשיפור יחסיה של צרפת עם מדינות ערב.

למרות חששות אלה לא נתקפו הישראלים חרדה. ההערכה בין מקבלי ההחלטות, הדרג המקצועי והפרשנים הפוליטיים, הייתה שיחסי צרפת-ישראל מבוססים על גורמים יציבים שלא ישתנו בעתיד הנראה לעין. המשטר החדש, כך העריכו, ישנה לכל היותר סגנון אך לא מדיניות. אפשר שזה יחייב דרכי פעולה חדשות של הדיפלומטיה הישראלית, אך לא אוריינטציה מדינית חדשה. על מה נשענה האופטימיות של הישראלים ואמונתם בהמשך הידידות הישראלית-הצרפתית גם בעידן החדש? בעיקר על ארבע הסיבות הללו:

א. הבעיה האלג'ירית והסכסוך עם מצרים: הברית האסטרטגית בין צרפת וישראל צמחה על רקע המרד באלג'יריה והנחישות של הממשלה הצרפתית, הצבא וחלק גדול מהציבור הצרפתי, שלא לוותר על השליטה הצרפתית בחבל ארץ זה. ההנחה שהייתה מקובלת על הציבור הצרפתי וגם על הישראלים, הייתה שדה גול ישאף לפתרון של פשרה באלג'יריה. בקיץ 1958 מעטים העלו בדעתם שדה גול יהיה נכון לוותר לחלוטין על אלג'יריה ולהעניק לה עצמאות מלאה. פתרון פדרטיבי, שבמסגרתו תיהנה אלג'יריה מאוטונומיה רחבה אך תהיה קשורה בכבלים איתנים לצרפת, נחשב לתסריט הסביר ביותר. ברור היה שהפלג הקיצוני של המורדים האלג'ירים לא יסכים לפתרון זה, ולכן המאבק הצבאי יימשך. במצב זה יתמיד גם העימות בין צרפת למצרים, משום שנאצר

סייע למורדים האלג'ירים בתעמולה ובנשק. משמעות הדבר מבחינת ישראל הייתה המשך קיומם של אינטרסים אסטרטגיים משותפים לישראל ולצרפת לעוד שנים רבות. המשך קיומה של הבעיה האלג'ירית נתפס אפוא בעיני הישראלים כנכס אסטרטגי, המבטיח את המשך הידידות עם צרפת.

ב. המלחמה הקרה והסולידריות של המערב: השתייכותן של צרפת וישראל למחנה המערבי האנטי־קומוניסטי בעימות בין מזרח ומערב, נתפסה כחיבור נוסף בין האינטרסים האסטרטגיים של שתי המדינות. ישראל השתדלה לשכנע את המעצמות המערביות שהיא מהווה נכס אסטרטגי ובלם בפני ניסיונות החדירה הסובייטיים אל המזרח התיכון ואפריקה. דומה שישראל התקשתה לשווק מסר זה למעצמות האנגלוסקסיות, שנטו לראותה כעול יותר מאשר כנכס בהקשר של המלחמה הקרה, אך צרפת נטתה לקבל פרשנות זו. ישראל הייתה מודעת לחששה של צרפת מחדירה סובייטית למושבותיה באפריקה, והייתה משוכנעת שצרפת רואה בה גורם שעשוי לסייע בבלימת חדירה זו. האוריינטציה המערבית של צרפת לא הועמדה מעולם בספק, והיה טבעי לראות במלחמה הקרה גורם ארוך טווח המקרב בין שתי המדינות. דווקא הסתייגותו של דה גול מכפיפת צרפת להגמוניה האמריקנית התפרשה בישראל כגורם חיובי, שכן הסיוע לישראל היה דרך נוספת לגלות עצמאות אל מול האמריקנים והבריטים. השתייכותה הבלתי מסויגת של צרפת למערב, ורצונה לשמור על עצמאות אל מול המעצמות האנגלוסקסיות, נתפסו אפוא כתומכות בהמשך הענקת הסיוע לישראל, וההערכה בישראל הייתה ששני גורמים אלו אינם עומדים להשתנות בעתיד הנראה לעין.

ג. עמדות השפעה של ישראל בצרפת: לישראל היו עמדות השפעה חשובות בצרפת, וההנחה הייתה שהן מהוות מחסום בפני שינוי לרעה ביחס הממשל הצרפתי לישראל. ההנחה הייתה שמקבלי ההחלטות הצרפתיים, תהיה זהותם אשר תהיה, חייבים להתחשב בעמדות השפעה אלו בעת ניסוח המדיניות כלפי ישראל. עמדות ההשפעה היו, ראשית כול, התמיכה לה זכתה ישראל בקרב אישים ומפלגות פוליטיות. לישראל היו תומכים בקרב הסוציאליסטים, השותפים בממשלה שזה עתה הקים דה גול, ומנהיגם גי מולה (Mollet) נחשב לידיד מסור ביותר של ישראל. גם בקרב מפלגתו של דה גול היו לישראל ידידים מסורים, ביניהם מישל דברה (Debre), שר המשפטים וראש הממשלה לעתיד, שהיה מהמקורבים ביותר לדה גול; אדמונד מישלה (Michelet), שר החיילים המשוחררים; אנדרה מלרו (Malraux), שר התרבות, שדה גול העריצו והחשיב את דעתו מאוד; ז'אק סוסטל (Soustelle), ממנהיגי המפלגה הגוליסטית, ועוד. למעשה, התמיכה בישראל נתפסה כאחד הנושאים המעטים בפוליטיקה הצרפתית שניצבו מעל לחילוקי הדעות הבין־מפלגתיים,

ושגרירות ישראל בפריז יכלה להתפאר בכך שהמסיבות שארגנה הן המפגש הפוליטי ההטרונגי ביותר בצרפת. רק השמאל הקיצוני והימין הקיצוני ביטאו הסתייגות מישראל, וגם הם נשמרו לבל יחצו את הגבול. לנוכח מצב עניינים זה, קשה היה לדמיין כיצד יכולים ראש ממשלה או שר חוץ לחולל מהפכה במדיניות כלפי ישראל.

מוקד שני של תמיכה בישראל הייתה מערכת הביטחון הצרפתית. שיתוף הפעולה בין המטות הכלליים של שתי המדינות, רכישות הנשק המסיביות, הביקורים התכופים של גנרלים משני הצבאות, חילופי המודיעין – כל אלה היו ביטוי לקשרים ההדוקים בין זרועות הביטחון של שתי המדינות. רבים מהגנרלים בצבא היבשה ובורוע האווירית הצרפתית העריצו את מדינת ישראל וקיימו קשרים אישיים עם קולגות ישראלים. תעשיית הנשק הצרפתית, ובעיקר התעשייה האווירית, ראתה בישראל נכס חשוב הן בשל היקף המכירות הן בשל האפשרות להשתמש בישראל כשדה ניסוי למוצריהם. דה גול נתפס כרגיש במיוחד לצרכים צבאיים, וההנחה הייתה שהשפעתם של אנשי הצבא בצרפת תתעצם בעקבות עלייתו לשלטון.

עמדת ההשפעה השלישית והחשובה ביותר בעיני הישראלים הייתה תמיכתו הגורפת של הציבור הצרפתי במדינת ישראל. אהדה זו, שהשתקפה בביור בסקרי דעת קהל ובאמצעי התקשורת בצרפת, העניקה לישראלים את הביטחון, שגם אם מדי פעם עלולים להתגלות חילוקי דעות בין הממשלות, הידידות בין שני העמים לא תעורר משום שהיא ניצבת על בסיס איתן. גם כאן הונח שהתמיכה הציבורית הרחבה מצמצמת את חופש הפעולה של הדרג הפוליטי בכל הקשור לשינוי מהותי של המדיניות כלפי ישראל. ואולם כדי לא להרגיז הממשלה הצרפתית, ההנחה הייתה שעל ישראל להימנע מלעשות שימוש גלוי בתמיכה זו, כדי לא להיראות כבוחשת בענייניה הפנימיים של צרפת. למרות הנחה זו ישראל ניסתה לא פעם, כפי שנראה בהמשך, להרתיע את הממשלה הצרפתית מנקיטת פעולה כלשהי על ידי איום בפרסום הדברים והעברתם אל הזירה הציבורית.

ד. אופיו ותפיסת עולמו של דה גול: דמותו של דה גול נתפסה בישראל כגורם מעודד, מהרגע שבו הוברר מעבר לכל ספק שהוא מחויב לידידות כלפי ישראל. דה גול נתפס כאדם גאה, הבז לדיפלומטיה של כפל משמעות ואינו נוהג ללכת סחור-סחור אלא אומר את אשר על לבו; כאדם שאינו ממחר להתחייב, אך כאשר הוא מבטיח משהו הוא נוהג לעמוד בדיבורו;³

3 ג"מ, ועדת החוץ והביטחון, דברי צור 13.1.1959; ג"מ, ישיבות הממשלה, דברי בן-גוריון, 10.8.1958.

כמעריך אומץ לב ויכולת עמידה אל מול לחצים ושולל פייסנות; וכמי שאינו נוהג להתערב אלא בעניינים המרכזיים היקרים ללבו, ומשאיר לשרים ולאדמיניסטרציה חופש פעולה רב, אך ברגע הנכון הוא אומר את מילתו המכריעה. תכונות אלה נתפסו על ידי הישראלים כמעניקות ליחסים בין שתי המדינות יציבות שלא הייתה להן בתקופת הרפובליקה הרביעית. מחויבותו של דה גול לישראל הייתה עקרונית והתבססה על הערכתו ליכולת עמידתה של ישראל, עוז רוחה וחשיבותה האסטרטגית ארוכת הטווח. דה גול לא היה 'פוליטיקאי קטן' המכלכל את צעדיו לאור אינטרסים קצרי טווח, אלא אדם המכיר בחשיבותם של ערכים ועקרונות, ומשום כך הידידות עם ישראל נתפסה כגורם של קבע במדיניות הממשל החדש שלו. בן-גוריון, שהיה חשדן כלפי דה גול בעבר, גילה כלפיו בהמשך הערכה מיוחדת ואף הערצה.⁴

התפיסות שתוארו לעיל מסבירות את האופטימיות הזהירה (למרות החששות) שגילו מקבלי ההחלטות והדרג הדיפלומטי הישראלי, וכן התקשורת הישראלית והציבור הרחב, עם השינוי הפתאומי בשלטון הצרפתי. תפיסות אלו היו מוצקות, ורק לעתים נדירות הועמדו בספק. במשרד החוץ הישראלי חוברו רשימות של אוהדים ומתנגדים ('מי לצדנו ומי לצרינו') בקרב החברים בממשלה הצרפתית החדשה, והוסקו מסקנות מעודדות: רבים סומנו כידידים מובהקים, מיעוט הוגדר כאוהדים בלבד, ולא צוינה אף אישיות עוינת אחת.⁵ למעשה, מעט מאוד היה ידוע על יחסו של דה גול לישראל, אולם שתי שיחות שניהל עמו יעקב צור, זמן קצר לפני מלחמת סיני ומיד לאחריה, היו מקור לאופטימיות. בשתייהן הביע דה גול אהדה רבה לישראל.⁶ כמו כן היה ידוע, שבפגישה עם מנחם בגין לאחר מלחמת סיני צידד דה גול בעמדות הישראליות ואף אמר שאל לה לישראל לסגת מעזה. דומה שהיה לכל הפחות אדם אחד בישראל שהיה משוכנע לחלוטין שהשינוי בצרפת הוא התפתחות מבורכת: דוד בן-גוריון. ראש ממשלתה של ישראל קרא את ספריו של דה גול והתרשם מדמותו של הגנרל, מראייתו מרחיקת הראות והמפוקחת, מנחישותו ומדבקותו הבלתי מתפשרת בעקרונותיו.⁷ אדם כזה, סבר בן-גוריון, יידע להכיר בחשיבות הסיוע לישראל ולא יקריב את ישראל על מנת לחזר אחרי הערבים. העדויות שהצטברו נראו כמאששות את תחושותיו של בן-גוריון. ב־19 ביוני 1958 חזר לישראל שגריר צרפת, פייר ז'ילבר (Gilbert),

4 פרס, כעת־מחר, עמ' 67.

5 ג"מ, ח"צ, 209/4, 3.6.1958.

6 צור, יומן פאריס, עמ' 146–149.

7 בר־זווהר, בן-גוריון, עמ' 477.

אחרי ביקור שערך בפריז, והוא מלא אופטימיות מהגישה האוהדת שהביעה הצמרת המדינית, ובראשה דה גול, כלפי ישראל. מפיו של גי מולה נודע לו, שבישיבת הממשלה טען דה גול שהוא מחייב שתי פעולות בלבד של הרפובליקה הרביעית: הסיוע לישראל וחלקו הראשון של מבצע סואץ.⁸ בדיון מיוחד בסוגיית ישראל החליטה הממשלה הצרפתית להמשיך בקו הקודם ולכבד את כל ההתחייבויות. בסוף יוני יצא שמעון פרס לפריז על מנת למשש את הדופק בקרב הממשל החדש. הוא נפגש עם כמה מחברי הממשלה הצרפתית, ובעקבות השיחות הגיע למסקנה שהממשל החדש ימשיך בידידותו כלפי ישראל על אף נחישותו לחדש את הקשרים עם מדינות ערב. פרס המליץ לבצר ידידות זו במגע הדוק עם דה גול, ולשכנע את דה גול בשפה היחידה שהוא מבין: שפת האינטרס הצרפתי.⁹ ישראל יכולה הייתה להישאר אופטימית; על אף הזעזוע בצרפת, נראה שלא זועזעה המדיניות האוהדת כלפי ישראל.

לישראלים היו אפוא סיבות טובות לאופטימיות באשר לידידות האמיצה עם צרפת. אולם התברר שהמציאות התפתחה דווקא על פי התחזיות הקודרות של רואי השחורות המעטים. בתקופת נשיאותו של דה גול נסדקו יחסי צרפת וישראל עד כדי שבר ממשי. זה לא קרה מיד ולא בבת אחת, אבל מהר מספיק כדי להפתיע רבים בישראל ובצרפת. רק שלוש שנים מפרידות בין דבריו של דה גול לאשכול (דברים שנאמרו שנים מעטות קודם לכן גם לבן-גוריון): 'ישראל, ידידתנו ובעלת בריתנו' (1964) ובין התייחסותו של דה גול ליהודים (לציונים) כ'עם מובחר, בטוח בעצמו ושתלטן' (1967).

השאלות שעליהן אנסה להשיב בספר זה הן: האם אכן חל שינוי ביחסי שתי המדינות במעבר מהרפובליקה הרביעית לתקופת שלטונו של דה גול, ואם כן באיזה אופן ומדוע? האם ניתן לראות בהסכם אוויאן, שסיים את המלחמה באלג'יריה ואפשר את שיבתה של צרפת לעולם הערבי, את נקודת המפנה ביחסיה של צרפת עם ישראל? כיצד ניתן להסביר את עמדתו של דה גול ערב מלחמת ששת הימים ולאחר המלחמה? התשובות לשאלות אלו נשענות על שתי טענות מרכזיות:

הטענה הראשונה היא שכבר בראשית שלטונו של דה גול עברו יחסי ישראל-צרפת שינוי מהותי. הסיבות לכך היו המעבר משיטת ממשל מבוזרת שאפיינה את הרפובליקה הרביעית, לשיטת ממשל ריכוזית שאפיינה את

8 תעודות למדיניות החוץ של ישראל, כרך 13, תעודה 273.

9 גולן, פרס, עמ' 80.

ממשל דה גול, ולא פחות מכך – השינוי בתפיסת היחסים בין שתי המדינות. ממשלות צרפת בשלהי הרפובליקה הרביעית, ובעיקר הממסד הצבאי הצרפתי, ראו בישראל ידידה ובעלת ברית שוות זכויות, ואילו ממשלו של דה גול ראה את היחסים בין שתי המדינות כיחסי פטרון וקליינט. שינוי תפיסתי זה יצר משוואה חדשה של המחויבות הצרפתית לבקשות הסיוע של ישראל בתחומים השונים. הממשל של דה גול תבע מישראל היענות לבקשותיו בעניינים כגון חוזים מסחריים, החדרת התרבות הצרפתית לישראל והתחשבות באינטרסים צרפתיים, כגמול על הסיוע החיוני שסיפקה צרפת לישראל באותה התקופה. עם זה הממשל הצרפתי לא חש מחויב להדדיות בעניינים אלה, כיוון שבעיניו היו היחסים בלתי־שוויוניים מיסודם.

בחלק הראשון של הספר, לאחר הפרק הראשון המתאר את יחסי ישראל–צרפת בעשור הראשון, אראה כיצד באה תפיסה זו לידי ביטוי ביחסי המדינות בשנים 1958–1962, תקופה שבה המשיך להתקיים שיתוף פעולה אסטרטגי בין שתי המדינות, והיחסים נותרו טובים. על רקע מגמת ההמשכיות יודגש השינוי הבולט בכללי המשחק.

הפרק השני עוסק בהמשך שיתוף הפעולה בין שתי המדינות בתחום הביטחוני והמדיני עם הקמת הרפובליקה החמישית בצרפת. מוסבר בו מדוע לא הביאה עלייתו של דה גול לשינוי מהותי במדיניותה של צרפת כלפי ישראל. הפרק השלישי מראה שבתחום הסחר ציפה ממשלו של דה גול למחוות מצד ישראל, בעיקר בתחום הספנות שנקלע לקשיים בתקופה זו. הישראלים, שבתחילה התרעמו על כך, נאלצו בסופו דבר להיענות לדרישה הצרפתית. הפרק הרביעי מראה שמגמה דומה התקיימה גם בתחום חילופי התרבות ובתחום שיתוף הפעולה הדיפלומטי. הצרפתים דרשו מישראל להתחשב בשאיפתם לשפר את יחסיהם עם מדינות ערב, ובפרק מובאות ראיות לכך שרוח חדשה זו לא נשבה ממשרד החוץ הצרפתי – כפי שנטו הישראלים לחשוב – אלא מדה גול עצמו. הפרק החמישי מציג את שיתוף הפעולה הגרעיני שהתקיים בין שתי המדינות בתקופתו של דה גול. הנסיגה בסיוע הצרפתי מוסברת בעיקר על רקע שאיפתה של צרפת עצמה לזכות בסיוע אמריקני בתחום זה.

הטענה השנייה היא שבשנים 1963–1967 התחוללו שינויים שערערו את הבסיס עליו ניצב שיתוף־הפעולה הצרפתי–הישראלי. בניגוד לדעה הרווחת, לא הסכם אוויואן (מרץ 1962) היה הגורם לערעור הברית בין שתי המדינות. שלוש התפתחויות הובילו לירידת חשיבותה של ישראל בעיני צרפת:

1. ההפשרה במלחמה הקרה לאחר משבר הטילים בקובה (אוקטובר 1962) ותום עידן חרוש'צ'וב הובילו לפיחות משמעותי בתפיסתה של ברית המועצות כאיום.
2. מצרים של נאצר כבר לא נתפסה כאיום לאינטרסים צרפתיים במזרח התיכון.

חלק ראשון

מידידות לפטרונות, 1958–1962

בעשור שקדם לעלייתו של דה גול לשלטון בשנית (1958) חל שינוי חד ביחסי ישראל-צרפת. ב-1948 היו היחסים עדיין קרירים למדי. אולם ב-1955 חלה התקרבות דרמטית בין שתי המדינות בשל המרד האלג'ירי, ולאחר המערכה המשותפת בסואץ (1956) נסקו היחסים לשיא והתגבשה ברית בלתי כתובה בין העמים. ואולם עלייתו של דה גול לשלטון הביאה לשינוי מסוים. מבט על יחסי ישראל-צרפת בארבע השנים הראשונות לשלטונו של דה גול, חושף את המתיחות ואת החיכוכים החוזרים ונשנים ביחסי שתי המדינות, בעיקר בתחום הכלכלי והמדיני. ניגודי אינטרסים וחילוקי דעות הם תופעה שכיחה ביחסים בין מדינות, וגם תקופת הידידות 'האידיאלית' של 1956-1957 לא הייתה נקייה מהם. אולם בשנים שלאחר עלייתו של דה גול לשלטון, חלה עלייה חדה במספר נקודות המחלוקת והוחרף האופן שבו יושבו המחלוקות. צרפת סיפקה לישראל סיוע צבאי חיוני וציפתה שישראל תגמול לה על כך במחוות כלכליות, בהחדרת התרבות הצרפתית לישראל ובקבלת הדין בנוגע לשיפור יחסיה של צרפת עם מדינות ערב. ישראל התבקשה לתמוך בענייניה של צרפת בפורומים בינלאומיים, אך צרפת לא חשה עצמה מחויבת לגמול לה כאשר התמיכה בישראל עלולה הייתה להזיק ליחסיה עם מדינות ערב. ישראל, שהורגלה למתכונת יחסים שונה לאחר מלחמת סואץ, נאלצה לקבל את משוואת היחסים החדשה, משום שצרפת הייתה המדינה היחידה שסיפקה לה נשק המסוגל להתמודד עם הצבאות של מדינות ערב. בתחום זה - החיוני ביותר מבחינת ישראל - לא חל שינוי במדיניות הצרפתית במעבר מהרפובליקה הרביעית לחמישית. תלותה של ישראל בצרפת התפתחה ליחסי פטרו-קליינט, שבמסגרתם 'שילמה' ישראל במטבעות שונים על הסיוע הצבאי הצרפתי. מתכונת יחסים זו התבססה והתחזקה בתקופה שאחרי עלייתו של דה גול לשלטון, כתוצאה של החלטות פוליטיות מפורשות או מובלעות.

סיכום

עלייתו של דה גול לשלטון ב־1958 התרחשה בתקופת 'ירח הדבש' ביחסי ישראל-צרפת, וטבעי שהישראלים חששו שמא השינוי השלטוני יפגע ברצון הטוב שהפגינה צרפת כלפי ישראל באותה עת. הישראלים שיערו נכונה, ששלטונו של דה גול יתאפיין בריכוזיות רבה שתקשה עליהם להשתמש ביחסים האישיים שנרקמו עם אישים בממשל הקודם. למרות זאת שמר משרד החוץ הישראלי על אופטימיות, שהתבססה בעיקר על ההנחה שהמערך הבינלאומי ידחף את צרפת להתמיד בסיוע לישראל, על ההבנה שישראל נהנית מעמדות השפעה חשובות בדרג הפוליטי, הבירוקרטי והציבורי בצרפת, וכן על הכרת עמדתו הפרו־ישראלית של דה גול.

אף שהיחסים בין שתי המדינות נותרו טובים ושיתוף הפעולה הצבאי נמשך כבעבר, בכל זאת התגלו קשיים בכמה תחומים. צרפת תבעה שישראל תעשה מאמץ מיוחד ותכוון את רכישותיה לחברות צרפתיות, גם אם הדבר כרוך במחיר כלכלי מסוים מבחינתה. ישראל התנגדה לכך והדבר עורר מתיחות בין שתי המדינות, אך לבסוף נכנעה ישראל מתוך רצון שלא להרגיז את הממשל הצרפתי. נוסף על המחוות הכלכליות, צרפת ציפתה שישראל תגלה הבנה לניסיונותיה לשפר את יחסיה עם מדינות ערב, ובמיוחד עם מצרים של נאצר. לישראל היה קשה לקבל זאת והדבר חולל סדרה של משברים בשנים 1958–1959: פרשת רנו, ההשתהות בחתימה על ההסכם התרבותי, ההצבעות באו"ם בעניין המעבר בתעלת סואץ, חידוש פעילותה של ועדת הפיוס ועוד. כמעט מכל המשברים יצאה ישראל וידה על התחתונה, כיוון שחששה שתגובה חריפה מדי מצדה תביא לקלקול היחסים ולפגיעה באינטרסים חיוניים שלה. מקבלי ההחלטות ומשרד החוץ קיבלו זאת בלית בררה, אך דעת הקהל הישראלית גילתה רגישות רבה והגיבה קשה למה שנתפס בעיניה ככפיות טובה מצד הצרפתים.

האווירה השלילית שהגיעה לשיא מסוים בסוף 1959 התפוגגה מהר, והשנים 1960–1962 היו תור הזהב ביחסי ישראל-צרפת. הביטויים לכך היו רבים: הקשרים הביטחוניים בין שתי המדינות נמשכו ואף התהדקו; נוצר שיתוף פעולה צרפתי-ישראלי בפעילות במדינות הקהילייה הצרפתית באפריקה;

וצרפת העניקה לישראל סיוע מדיני בסוגיית הפליטים הפלסטינים. ביטוי לקשרים הטובים בין שתי המדינות היו ביקוריו של בן-גוריון בפריז ביוני 1960 וביוני 1961. ביקורים אלה זכו להצלחה רבה וחשפו לעיני כל את ידידותו של דה גול לישראל.

את היחסים הקרובים בין שתי המדינות בתקופה זו ניתן להסביר באמצעות כמה גורמים, שהמרכזי בהם הוא הכישלון הצרפתי לשפר את היחסים עם קהיר. העימות בין צרפת למצרים התריף עקב התחרות על ההשפעה באפריקה, מעצרה של המשלחת הצרפתית לטיפול ברכוש הצרפתי המוחזק במצרים, והסיוע שהעניק נאצר לפלג הנצי של המורדים האלג'יריים. גורם שני ליחסים הטובים בין צרפת לישראל היה המתח בין צרפת לברית המועצות בעקבות הסוגיה האלג'ירית ומשבר ברלין, והניסיון הצרפתי להקים טריאומוורט עם ארצות הברית ובריטניה. על רקע מהלכים בינלאומיים אלה נתפסה ישראל כנכס אסטרטגי מבחינת צרפת. הגורם השלישי ליחסים הטובים בין צרפת לישראל הוא המחוות הישראליות בתחום הסחר והחדרת השפה הצרפתית בבתי ספר ישראליים.

בתקופה שבין הסכם אוויאן (מרץ 1962) ופרוץ משבר מאי-יוני 1967 התחולל שינוי ביחסי ישראל-צרפת. אין לקבל את הסברה שעד מלחמת ששת הימים היו היחסים ללא רבב והשינוי היה פתאומי ונבע רק מהמשבר עצמו. עם זה עד פרוץ המשבר השינוי התרחש מתחת לפני השטח בלבד. המדיניות הדואלית שנקטה צרפת כלפי ישראל וארצות ערב הובילה אמנם לזהירות רבה ביחסיה הפומביים של צרפת עם ישראל, אולם במידה רבה זה היה אופי היחסים גם קודם לכן, בשנים 1958–1962. השינוי שחל היה נסתר, ומקורו היה בהתפתחותה של נוסחה חדשה בפריז לגבי המחיר שעל צרפת לשלם תמורת המשך התמיכה בישראל בעת משבר. המגמה המדינית החדשה של צרפת חייבה הבנה עם ברית המועצות, ושובה של צרפת לעולם הערבי. שני אלו הקשו על אימוץ עמדה ניטרלית בעימות ההולך ומתעצם בין ישראל ושכנותיה. צרפת העריכה שהאיום המצרי הצטמצם מאוד, ובאותה עת חל גם שינוי תדמיתי בתפיסתם של מקבלי ההחלטות בצרפת את ישראל, מהותה ומטרותיה.

מאליה עולה השאלה אם השינוי ביחסי צרפת-ישראל בשנים 1963–1967 היה קשור רק לצד הצרפתי במשוואה. האם נותרה ישראל מחויבת כבעבר לשימור הברית הלא כתובה עם צרפת, או שמא גם בישראל הובילו שינויים בגורמי הרקע לכרוסם בחשיבותו של יעד זה? השאלה מקבלת משנה תוקף לאור הטענה, שחל שינוי במגמותיה המדיניות של ישראל לאחר עזיבתו של בן-גוריון את ראשות הממשלה ובואו של אשכול. בר-און, אברון וברכר